

Pavao Ritter Vitezović, nacionalni identitet i politička znanost*

MARKO GRDEŠIĆ**

Sažetak

Polazeći od metodoloških naputaka Quentina Skinnera i Johna Pococka, autor interpretira spis Pavla Rittera Vitezovića *Oživljena Hrvatska* kao spis kojem je predmet proučavanja ponajprije identitet. U tom se spisu utemeljuje etnički identitet, a istodobno Vitezović daje "alate" budućim "konstruktorima nacije" u stvaranju nacionalnog identiteta. Zbog ove pionirske naravi *Oživljene Hrvatske* autor sugerira da bi Pavao Ritter Vitezović, prema predmetu kojim se bavio – a to je bio identitet – trebao biti uvršten u hrvatsku politološku tradiciju.

Ključne riječi: identitet, nacionalni identitet, nacija, nacionalna država, politička znanost, Vitezović

I.

Kad se utemeljuje jedna znanost, pred njom se uvijek pojavljuju problemi legitimacije prema drugim, etabliranim znanostima. Kao mogući način legitimiranja nadaje se i posezanje u prošlost tako što se traže autori sličnog pristupa, ili autori koji se bave proučavanjem srodnih tema. Pronalaskom tradicije nova znanost može pokazati prošlost na koju se može nadovezati i time si dijelom olakšati probleme u sadašnjosti. Politička znanost u Hrvatskoj s tim se problemom suočila devedesetih godina 20. stoljeća, iako se, dakako, utemeljila i institucionalizirala na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu mnogo prije. Ipak, upravo su devedesete godine bile osobito turbulentno razdoblje za domaću političku znanost, u "užurbanom traženju" priznanja u novom političkom poretku (Kursar, 2003.: 123).

Kako bi se problemi ublažili, hrvatski su politolozi počeli istraživati postojanje politološke tradicije u Hrvatskoj. Upravo je tako naslovljena knjiga koju su priredili Milardović, Cipek i Šišak – *Hrvatska politološka tradicija*. Za njih, ova disciplina seže do 16. stoljeća i počinje spisom Ivana Polikarpa Severitana, što znači da obuhvaća go-

* Ovaj rad duguje mnogo toga korisnim savjetima i potpori dr. Tihomira Cipeka i dr. Tončija Kursara. Za sve moguće propuste u tekstu odgovoran je sam autor.

** Marko Grdešić, student četvrte godine studija politologije na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

tovo pet stoljeća (Milardović/Cipek/Šišak, 1995.: 16). Jasno je da svi autori iz ovog razdoblja ne mogu zadovoljiti kriterije današnje političke znanosti. Ipak, barem su po predmetu istraživanja slični današnjim politolozima pa za njih možemo reći da su politički pisci, odnosno može ih se smatrati “protopolitolozima”.

Osim Severitana, kojim počinje popis pisaca koje hrvatska politička znanost može “baštiniti”, Milardović, Cipek i Šišak naveli su još Petrića, Gučetića, Križanića, Basiljevića, Albelyja te predvidivo, autore poput Starčevića, Radića itd. Vidi se, dakle, da izostaje autor naveden u naslovu ovog rada – Pavao Ritter Vitezović. Budući da su pregled hrvatske politološke tradicije počeli već sa 16. stoljećem, a Vitezović je pisao krajem 17. i početkom 18. stoljeća, autori očito Vitezovića nisu izostavili slučajno. Znači li to da Vitezović ne pripada nizu hrvatskih “protopolitologa” zbog nedostataka u njegovim radovima? Ili oni uopće i nisu politologijski (nego pripadaju nekoj drugoj tradiciji)? Zadaća je ovoga rada pronaći odgovore na ova pitanja.

Pri odabiru tekstova autori *Hrvatske politološke tradicije* vodili su se različitim kriterijima. Pokušali su obuhvatiti sve ili barem najvažnije autore kojima je predmet proučavanja na neki način bila država, politički sustav onog doba ili upravljanje jer se politička znanost najčešće uzima kao znanost koja se formirala oko države kao svoga glavnog predmeta proučavanja.

To je svakako bio jedan od razloga što je Vitezovićeva *Oživljena Hrvatska* ispuštena iz odabira. Vitezovićev predmet proučavanja u tom tekstu, naime, nije država, barem to nije država shvaćena onako kako je politolozi shvaćaju danas – kao modernu nacionalnu državu koju karakteriziraju čvrstim granicama omeđen teritorij, određeno stanovništvo i jedinstvo državne vlasti. Kad bismo i mogli reći da Vitezović govori o državi, to svakako nije država shvaćena onako kako su je shvaćali neki drugi politički pisci koje hrvatska politička znanost “baštini”, poput Radića ili Starčevića. Njihov je pristup ipak bliži pristupu današnje političke znanosti. Ako se uspoređi sa svojim suvremenicima koji su proučavali ondašnji politički poredak, Vitezovićev pristup ponovno odudara. Moglo bi se pokazati da on pokušava formulirati nauk o državi, ali to ne čini osobito uspješno, no takav bi stav značio prosuđivanje njegova rada s aspekta sadašnjosti i optuživanje za neuspjeh u formuliranju jedne doktrine (o državi) koju on možda nije ni namjeravao formulirati. Razlog tomu valja potražiti u društvenom i političkom kontekstu njegova doba koje karakterizira imperij kao oblik vladavine. Imperij se kvalitativno razlikuje od moderne države upravo po tome što nema jasne granice niti je, kao moderna država, miroljubiv prema svojim susjedima. Uronjenost u takav milje Vitezovića je onemogućila u formuliranju učenja o državi, dapače, onemogućila ga je i u uočavanju potrebe za jednom takvom doktrinom.

Možda je još važniji razlog njegova izostanka iz *Hrvatske politološke tradicije* “praktični” kriterij na koji su se Milardović, Cipek i Šišak oslonili. Naime, kad je ova knjiga bila u pripremi, velik broj potencijalno zanimljivih tekstova nije bio dostupan ili preveden na hrvatski jezik, tj. nije ih se moglo objaviti zbog, kako kažu autori, “tehničkih razloga” (Milardović/Cipek/Šišak, 1995.: 18). I Vitezovićev najvažniji tekst *Oživljena Hrvatska* preveden je s latinskog i objavljen tek dvije godine poslije izdavanja same *Hrvatske politološke tradicije*. Zanimljivo je da je tada, 1997. godine, *Oživljena Hrvatska* objavljena u dvama različitim izdanjima.

Zašto je, onda, Vitezović važan za našu političku znanosti? Po mom sudu, prije svega, zato što je nastojao formulirati jedno shvaćanje identiteta stanovništva jedne zemlje. On, dakako, ne formulira u potpunosti nacionalni identitet, ali počinje s procesom koji će kasnije “konstruktori nacije” (Gaj, Starčević i Radić i drugi) dovršiti. Dakle, Vitezović bi bio sam početak¹ toga procesa. Kako su povijesne okolnosti spriječile formiranje hrvatske države još dugo nakon Vitezovićevega života, njegov je prinos oblikovanju nacionalnog identiteta još i važniji. Formiranje nacionalnog identiteta je nešto što je, za razliku od stvaranja novih samostalnih država, vlast u Habsburškoj Monarhiji teže mogla spriječiti, iako je, dakako, bilo i takvih pokušaja.

Suvremena politička znanost identitet, napose nacionalni identitet, uključuje kao razmjerno novu kategoriju. Nedvojbeno je važnost identiteta za objašnjenje društvenih i političkih pojava u uvjetima globalizacije. Upravo se razumijevanjem identiteta mogu jasnije predočiti reakcije i svojevrsni *backlash* onih koji su odjednom postali “globalizirani”. Kako ne bi izgubili tlo pod nogama, mnogi se vraćaju svom nacionalnom identitetu. Društvene su znanosti prepoznale važnost identiteta o čemu svjedoči prava poplava radova na temu etničkih i nacionalnih zajednica.² Anthony Smith, jedan od najvažnijih autora na tom području, sam kaže da je nove literature toliko da je to postalo “nemoгуće pratiti” (Smith, 2003.).

Politička znanost preuzima identitet kao jednu od svojih temeljnih kategorija uz kategorije kao što su moć, sukob, interes, koje su do sada tvorile jezgru discipline. Suvremeni udžbenici ove discipline uvažavaju kategoriju identiteta što se zorno vidi i u onom koji se koristi na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu: “Svatko je netko. Čini se da bi to bila neizbježna činjenica o političkom svijetu. Kako postaju ono što jesu i što se događa kad uvide tko su i što bi u skladu s tim trebali činiti – to je zapravo pravi predmet proučavanja politike” (Axford/Browning/Huggins/Rosamond/Turner/Grant,

¹ Natruhe o postojanju identiteta stanovništva koje živi na ovim prostorima postoje kod Križanića, koji je u jednom svom tekstu, koji je napisan u obliku dijaloga, jednom liku dao ime Hrvoje. Maglovite spoznaje o postojanju sličnosti ljudi iz jednog kraja Hrvatske s ljudima na drugom kraju Hrvatske postoje i kod Vinka Pribojevića.

² Npr. sociolog Manuel Castells jedan je od triju svezaka svojega *Informacijskog doba* nazvao “Moć identiteta”. Dakle, ne samo da su identiteti važni, nego posjeduju moć, tj. kombiniraju se u naslovu s temeljnom kategorijom političke znanosti – moći. Evo još nekoliko primjera radova o toj temi: Eisenstadt, S. N., 1998.: *Modernity and the Construction of Collective Identities*, u: *International Journal of Comparative Sociology*, (39) 1; Eisenstadt, S.N./Giesen, Bernhard, 1995.: *The Construction of Collective Identity*, u: *Archive européenne de sociologie*, (36) 1, Delanty, Gerard, 1995.: *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*, Macmillan, Basingstoke; Edwards, John, 1985.: *Language, Society, Identity*, Blackwell, Oxford; Epstein, A. L., 1978.: *Ethos and Identity*, Tavistock, London; Gillis, John, R. (ur.), 1994.: *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton University Press, Princeton; Wendt, Alexander, 1994.: *Collective Identity Formation and the International State*, u: *American Political Science Review*, (88) 2; Habermas, Jürgen, 1992.: *Citizenship and National Identity*, u: *Praxis International*, (12) 1; Benhabib, Seyla, 1997.: *Democracy and Identity. Dilemmas of Citizenship in Europe*, u: Greven, Michael (ur.), *Demokratie – eine Kultur des Westens?* 20. Wissenschaftlicher Kongreß der Deutschen Vereinigung für Politikwissenschaft, Opladen; Anthony Smith, 1991.: *National Identity*, Hamondsworth, London; Anthony Giddens, 1991.: *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity, Cambridge; Hobsbawm, Eric, 1992.: *Introduction. Inventing Traditions* u: Hobsbawm, Eric i Ranger, Terence, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge.

2002.: 86-87). Ako se prihvati identitet ili, u ovom slučaju, nacionalni identitet³, onda u politološku tradiciju neke zemlje treba uključiti svakog autora koji na ovaj ili onaj način proučava tu temu, kao što treba uključiti autora koji proučava neku drugu od temeljnih kategorija te znanosti. Zato smatram da je Vitezović, shvaćen ponajprije kao mislilac identiteta, važan i za političku znanost pa bi ga budući pregledi hrvatske politološke tradicije trebali uključiti. Uostalom, udaljenost nacije od države i nije tako velika s obzirom na to da je u temelju moderne države, barem na način na koji se ona formirala u Europi, uvijek nacija.

II.

Pavao Ritter Vitezović⁴ je iza sebe ostavio impresivan opus⁵ pa je i literatura o njemu, koja bi se mogla nazvati “ritterološkom”, bogata i raznolika⁶. Unatoč toj činjenici, broj je radova koji Vitezovića proučavaju kao političkog pisca, njegovu ideologiju ili ga promatraju s pozicije političke znanosti, neznatan⁷. Kako bih pokazao da Vitezo-

³ U *Komparativnoj vladavini i politici* naciju se definira kao zajednicu koja “nastanjuje određeni teritorij i traži politički izraz zajedničkog identiteta, najčešće posredstvom zahtjeva za vlastitom državnošću” (Hague/Harrop/Breslin, 2001.).

⁴ Rođen je 7. siječnja 1652. godine u Senju. Njegova je obitelj Ritter, podrijetlom iz Alzasa, posjedovala plemićku titulu pa je Vitezović, kad god je pisao na hrvatskom jeziku, uz svoje rođeno prezime dodavao i hrvatsku inačicu koju je sam skovao – Vitezović. Školuje se najprije u Senju, potom u Zagrebu gdje pohađa isusovačku gimnaziju. U Wagensburg dolazi 1676. godine učiti bakrorezačke vještine i surađivati s povjesničarom Valvasorom. Potom 1683. godine odlazi u Beč učiti matematiku, geografiju i astronomiju. Dvije godine služi kao konjanički kapetan u banskoj vojsci. Nakon toga postaje dvorskim časnikom Nikole Erdödyja, a 1686. godine postaje i *agens aulicus*, tj. zastupa interese hrvatskih staleža na dvoru. Odlukom Hrvatskog sabora 1691. godine postaje podžupanom Like i Krbave. Potom 1694. godine dobiva na upravu Zemaljsku tiskaru u Zagrebu. Najzad, 1699. godine postaje izaslanikom hrvatskih staleža u Marsiglijevoj Komisiji za razgraničenje čija je zadaća bila utvrditi granice Austrije u odnosu na Tursku i Mletačku Republiku nakon potpisanog mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. U to je doba Vitezović iznimno aktivan te mnogo objavljuje, uključujući i *Oživljenu Hrvatsku* pa ga 1701. godine car Leopold proglašava dvorskim savjetnikom. Promjenom političkih okolnosti i početkom rata za španjolsku baštinu, Beč pokazuje sve manje zanimanja za Hrvatsku pa je i Vitezović manje potreban kao dvorski savjetnik. Zbog požara u Zagrebu 1706. godine Vitezović ostaje bez tiskare i glavnih izvora prihoda. Umire početkom 1713. godine u Beču.

⁵ U njegovu se opusu mogu pronaći kartografski spisi, spjevovi poput poznatoga *Odiljenja sigetskog*, rječnici latinskog jezika, historiografska djela ili spomenice poput *Oživljene Hrvatske*.

⁶ Josip Bratulić je nabrojio 181 djelo koje se na ovaj ili onaj način bavi Vitezovićem.

⁷ Zrinka Blažević je svojom knjigom *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije* u mnogočemu prokrčila put drugim “ritterološkim” studijama. Do druge važne knjige koja proučava Vitezovića na suvremeni način, *Pavao Ritter Vitezović; Defining Nationality in the Baroque Age* Catherine Ann Simpson nisam uspio doći. Riječ je o njezinoj doktorskoj disertaciji na Slavonskom odsjeku Londonskog sveučilišta koja je do danas ostala neobjavljenom. Pokušat ću oprezno prenijeti njezine ideje onako kako su prikazane u radovima drugih autora. Osim na knjigu Zrinke Blažević mogu se osloniti i na rad Tihomira Cipeka *Oblikovanje hrvatskoga nacionalnog identiteta. Primordijalni identitetski kôd u ranoj hrvatskoj političkoj misli* u kojem se proučava nekolicina autora, među kojima je i Vitezović. Tu su još i radovi Jaroslava Šidaka, Ive Banca i Josipa Bratulića koji su pokušavali prikazati Vitezovićev doprinos u širim okvirima.

vić pripada hrvatskoj politološkoj tradiciji, najprije ću analizirati njegova metodološka polazišta.

Proučavanje povijesti političkih ideja i tekstova važnih političkih autora iz prošlosti u novije vrijeme, osobito za politologe, vezano je uz imena Quentina Skinnera i Johna Pococka, dvaju profesora s Cambridgea koji sa svojim istomišljenicima tvore tzv. cambridgesku školu. Njihov rad daje metodološke smjernice i upute za analizu, ponajprije “klasika”, ali budući da i sami priznaju da ne mogu decidirano reći što čini “klasika”, njihove se sugestije mogu primijeniti na autore koji obično nisu u društvu s Machiavellijem, Hobbesom i sličnima. Skinnerov i Pocockov pristup povijesti političke misli umnogome duguje filozofiji povijesti Robina Collingwooda, kojem i izričito odaju priznanje za neke od svojih ideja. Specifičnost ovog pristupa povijesti političkih ideja jest inzistiranje na proučavanju konteksta u kojem autor piše. Kontekst valja shvatiti kao kombinaciju povijesnih i političkih okolnosti, ali i žanra u kojem autor piše, jezičnih oblika kojima se koristi te načina na koji u tekstu izlaže svoje misli. Pri proučavanju političkih ideja na taj način, u kontekstu koji umnogome određuje same ideje i način na koji su izložene, valja obratiti pozornost na ono što Pocock opisuje kao jezične paradigme ili paradigme političkog jezika, specifične lingvističke oblike kroz koje se u specifično doba iznose nove političke ideje (Pocock, 1989.: 13-26). Ipak, ne treba kontekstu pridavati snagu uzročnosti jer bi to značilo da su tekstovi političkih pisaca samo očito vanje plodovi filozofije i povijesnih okolnosti, te tekstove treba proučavati na način da se, kako Skinner inzistira, otkrije kako autor može unutar dominantnih jezičnih tradicija umetnuti nov sadržaj i tako dovesti do promjene u političkoj misli i društvenoj zbilji (Tully, 1989.: 111-118).

Kontekst u kojem treba proučavati *Oživljenu Hrvatsku* može se raščlaniti na dva dijela: najprije na specifični povijesni kontekst Habsburške Monarhije krajem 17. stoljeća i potom na kontekst žanra spomenice kojem taj tekst pripada, tj. na poseban oblik političkog jezika koji se koristi i zahtijeva u takvom načinu pisanja. Habsburška Monarhija Vitezovićeva vremena imperijalna je državna tvorevina upravo izišla iz pobjedonosnog rata s Turcima. Karakteriziraju je za taj period uobičajena obilježja – u ekonomskoj je sferi to merkantilizam, u političkoj apsolutizam i vladavina cara Leopolda I. Ignacija, u kulturnoj sferi barok, a u religijskoj s barokom povezana protureformacija.

Drugi je kontekst Vitezovićeva *Oživljene Hrvatske* jezični. Za taj je spis, koji valja tumačiti kao politički proglas, programatsko-propagandni spis koji oblikuje jednu idejnu konstrukciju, potpuno smisljeno da je pisan u obliku poslanice. Uz to, odabir samoga jezičnog medija, koji je u ovom slučaju latinski jezik, može nam puno reći o autorovim namjerama.

Žanr spomenica (*memoranda*) bio je iznimno popularan u 17. i 18. stoljeću pa su se njima služili i mnogi autori unutar Habsburške Monarhije. Spomenica je kao žanr izuzetno pogodna za iznošenje političkih stajališta⁸, s time da je specifičnost spomenice to

⁸ Poslanice su, također, bile pogodne jer su vizualno dopadljivo, s velikim stiliziranim inicijalima, grbovima i prikazima genealoških stabala, prikazivale enciklopedijski spis na ekonomičan način, koji nije bio dulji od tridesetak stranica (Blažević, 2002.: 94). Upravo vizualno prikazivanje grbova upućuje na Vitezovićev pokušaj da utvrdi i simboličku stranu nacionalnog identiteta.

što prošlost tumači iz perspektive sadašnjosti i trenutačnih političkih interesa. Spomenica pretpostavlja postojanje eksplicitnog adresata za kojega se spis piše, a koji je nerijetko i sam naručio da se spis napiše. Takav je adresat svojevrsni autoritet, a spis ispujava neku njegovu namjenu. Često se poslanice bave nekim aktualnim političkim, ekonomskim ili pravnim pitanjem i formuliraju neku političku platformu (Blažević, 2002.: 100-101). Primarni adresati Vitezovićeve *Oživljene Hrvatske* svakako su car Leopold i njegov sin Josip kojima u posveti što prethodi samom tekstu Vitezović poručuje: “Božanskom Leopoldu velikom, caru rimskom, navijek uzvišenu; Josipu Porfirogenetu: Njemačke, Ugarske, Češke, i čitave Hrvatske. Kraljevima nepobjedivim, apostolskim, preslavnim ...”⁹ Osim primarnog adresata *Oživljena Hrvatska* ima i sekundarnog adresata u hrvatskim staležima¹⁰ kojima Vitezović piše: “Slavnim, od čitavog starodavnog i novog Ilirika glavarima obaju staleža, prelatima, prepoštima, odličnicima, župljanima, plemstvu, gradovima, gradinama i mjestima spomena vrednijim, Vitez Pavao Ritter upućuje najsrdačniji pozdrav.”¹¹

Druga bitna činjenica koja suodređuje *Oživljenu Hrvatsku*, osim izbora poslanice kao žanra, jest ta što je pisana latinskim jezikom. Zašto je Vitezović, koji je nekoliko godina prije pisanja *Oživljene Hrvatske* kritizirao Rattkaya, Tomašića i druge hrvatske pisce što su odlučili pisati latinskim umjesto hrvatskim jezikom, i sam odlučio napisati svoj najvažniji politički spis upravo na latinskom jeziku? Upravo zato što je htio da taj spis obuhvati što širi krug čitatelja, a to je je bilo moguće samo ako odluči pisati jezikom koji se najviše i čita: latinskim¹². Latinski je jezik bio *lingua communis*, kako u Habsburškoj Monarhiji tako i u ostatku Europe, pa ga je Vitezović odlučio prihvatiti iz pragmatičnih razloga. Izbor latinskoga jezika ima dodatnog smisla, ako se računa s činjenicom da je Vitezović ponajviše pisao za cara Leopolda, tj. da je on bio primarni adresat *Oživljene Hrvatske*.

Pri proučavanju autora kao što je Vitezović važno je ne pristupiti mu s unaprijed određenim koncepcijama pojmova koje se kani istražiti. Ako želimo istražiti značenje pojmova kojima se Vitezović koristi, ne smijemo njegovu radu pristupiti s aspekta sada-

⁹ Vitezović, 1997.: 67.

¹⁰ Blažević tvrdi da se *Oživljena Hrvatska* može promatrati ne samo kao uklopiva u ondašnju stalešku političku platformu, nego i kao (utopistički) manifest hrvatskih staleža (Blažević, 2002.: 109). Ipak, Vitezović pokazuje veliku dozu opreznosti pri “komuniciranju” s hrvatskim plemićima. Tako valja tumačiti i zanimljiv nedostatak ili vrlo rijetku uporabu ideologema “ban”, koji bi se (ponovno) mogao objasniti Vitezovićevim osjećajem za pragmatično. Imajući na umu tko su primarni adresati *Oživljene Hrvatske*, Vitezović je procijenio da ne bi bilo odveć mudro često spominjati instituciju bana, posebice ako se prisjetimo urotničkih događaja iz 1671. godine (Blažević, 2002.: 121). “Izostavljanje” bana ne znači nužno da je Vitezović zaboravio na svoga sekundarnog adresata. Da bi u svoju viziju buduće Hrvatske uz cara Leopolda uklopio i hrvatske staleže, Vitezović često spominje ideologeme “župan” i “županija”. Tako bi se *Oživljenom Hrvatskom* paralelno uspostavila careva vlast nad cijelim hrvatskim teritorijem i vlast hrvatskih staleža nad pojedinim hrvatskim pokrajinama, tj. županijama (Blažević, 2002.: 146-148). Obračanje plemićima nužno je jer oni predstavljaju hrvatski “politički narod”.

¹¹ Vitezović, 71.

¹² U jednakoj su se situaciji našli politički protagonisti Hrvatskoga narodnog preporoda koji su bili primorani pisati njemačkim jezikom kako bi privukli što veći broj čitatelja.

šnjosti jer bi se moglo dogoditi da mu spočitavamo što nije uspio učiniti nešto (npr. formiranje doktrine o modernoj državi ili naciji) što mu nikada i nije bila namjera. Kao što sugerira Skinner, ne smijemo očekivati od pisca da artikulira neku ideju koja je specifična za naše doba i onda ga kritizirati ako u tome ne uspije (Tully, 1989.: 48).

Postavlja se, dakle, pitanje o Vitezovićevim namjerama. Da bismo ih spoznali, moramo učiniti ono što kao postupak interpretira preporučuje Collingwood – moramo oživjeti nekadašnje misli u historičarevom umu (Tubić, 1986.: 256-257). Čini mi se da su Vitezovićeve namjere relativno jasne budući da su one u *Oživljenoj Hrvatskoj* ponajprije praktične. Najprije, on pokušava prikazati koje bi bile granice njegove političke zajednice. Potom, on daje neka zajednička obilježja stanovništvu takve države i na taj način mu oblikuje zajednički identitet. Najzad, pokušava opovrgnuti teze Ivana Lučića, autora koji se obično uzima kao nositelj laskave titule “oca hrvatske historiografije”, o tome pripada li Dalmacija Hrvatskoj ili ne¹³. Ovoj trećoj namjeri Vitezović je posvetio mnogo prostora u *Oživljenoj Hrvatskoj*, čak toliko da je Lučić s 49 referencija najcitiraniji autor. Ipak, interpretirajući Vitezovića iz sadašnjosti, mi imamo tu prednost što poznajemo njegovu budućnost pa tako možemo, kao što sugerira Collingwood, odvojiti ono u njegovu radu što je važno od onoga što se može smatrati nevažnim. Za ovaj rad Vitezovićeve polemike s Lučićem nije u prvom planu pa ću se dalje u tekstu baviti uglavnom njegovim prvim dvjema namjerama – utvrđivanjem granica i utvrđivanjem identiteta. Dok Skinner smatra da je namjere moguće pronaći čitajući tekst jer se one nalaze u njemu, motive za pisanje jednog teksta nije moguće pronaći u samom tekstu, a oni sami, za Skinnera, i nisu toliko važni za analizu teksta. Ipak, mogli bismo s popriličnom sigurnošću reći, budući da je Vitezovićev pristup praktičan, da se motiv za pisanje *Oživljene Hrvatske* nalazi u želji da se hrvatske zemlje oslobode od Turaka i ujedine. Prije nego što se pozabavimo proučavanjem dviju njegovih najvažnijih namjera (određivanje granica i pronalazak zajedničkog identiteta), mislim da bi bilo dobro vidjeti ima li *Oživljena Hrvatska* i “znanstveni” karakter. Ako politička znanost smjera na to da njezina tradicija bude njoj srodna po predmetima proučavanja, metodi proučavanja i ozbiljnosti pristupa, onda bi i radovi koji se ubrajaju u tu tradiciju trebali biti napisani na taj način – znanstveno.

¹³ Lučićev spis *De Regno Dalmatiae et Croatiae* Vitezoviću je posebno problematičan jer odvaja kao cjelinu Dalmaciju od Hrvatske i spreman je donekle popustiti Mletačkoj Republici. Za Vitezovića je Dalmacija integralni dio Hrvatske, a naziv Dalmacija samo rimski naziv za to područje. Prema Vitezoviću, iluzorno je odvajati Dalmaciju od Hrvatske, kako to čini Lučić, jer tu živi isti narod. Imenu Dalmacija on suprotstavlja ime Liburnija koje potječe od Grka, a obuhvaća isto područje. Vitezović spominje i citira Zdranina Barakovića i njegovu *Vilu Slovinku* kako bi dokazao da se ljudi na tom području doživljavaju Hrvatima čak i pišu na hrvatskom jeziku. Osim Barakovića, on spominje i Ivana Tonkovića, Ivan Zanottija i Vicka Zambona. “Svi oni, iako po romanskome Dalmatinci, nazivaju svoja djela hrvatskima” (Vitezović, 1997.: 133). Vitezović ne citira Barakovića samo zbog osobne sklonosti poeziji, nego i zbog svijesti da poezija može biti pogodna kao oružje u političkoj borbi, u propagiranju nepjesničkih sadržaja (Blažević, 1997.: 33).

III.

Potražiti odgovor na pitanje može li se *Oživljena Hrvatska* klasificirati kao znanstveni spis znači uzeti u obzir činjenicu da se pojam “znanstvenosti” u Vitezovićevu doba shvaćao drukčije nego danas. Ne bi bilo pošteno očekivati od Vitezovića da ispuni kriterije znanosti koja u njegovo doba još i ne postoji¹⁴. Vitezović je bio autor neporecivog znanja, erudit i “čovjek od pera”. Blažević u svojoj analizi izvora i literature kojom se Vitezović koristi u *Oživljenoj Hrvatskoj* nalazi devet antičkih autora, dva franačka, šest bizantskih, četiri mletačka, devet talijanskih, tri češka, dva mađarska, četiri nje-mačka, dva slovenska i, konačno, petnaest hrvatskih autora (Blažević, 1997.: 20-24). Vitezović je, dakle, bio upućen u znanstvenu djelatnost svoga doba kao i prethodnih epoha i tim se izvorima i literaturom služio. Međutim, ako promotrimo način na koji Vitezović bira tu literaturu i koristi se njome, vidjet ćemo da su ti znanstveni izvori uvijek uporabljeni da bi se što bolje argumentirao specifični cilj. Vitezović tako antičke autore citira kad želi pokazati da su Hrvati živjeli na ovim prostorima i u ono doba, češke autore koristi kad želi dokazati da su i zapadni Slaveni zapravo Iliri, mađarske autore kako bi pokazao da su i oni slavenskog podrijetla itd. (Blažević, 1997.: 26-28). Ri-ječ je, dakle, o selektivnoj uporabi literature, ovisno o potrebi koju tekst u tom trenutku nameće.

Vitezoviću nije strano ni istrgnuti citat iz originalnog konteksta i uklopiti ga u svoju idejnu koncepciju. Vitezović to radi svjesno, uvijek imajući na umu cilj koji stoji pred njim: dati *Oživljenoj Hrvatskoj* i u njoj iznesenoj idejnoj koncepciji što čvršći temelj. Bilo bi ilustrativno navesti nekoliko primjera. Kad prenosi Lučićev citat “Stjepana, kneza Bosne, postavio je Bodin” Vitezović ga preinačuje u “Stjepan knez tj, ‘comes’ Bosne, bio je postavljen od hrvatskog kralja Bodina.” Vidimo, dakle, da je Vitezović potpuno arbitrarno unio pridjev “hrvatski”, želeći “prisvojiti” kralja Bodina. Ili pak kad citira Konstantina Porfirogeneta, Vitezović piše: “Nazivaju se pak Paganima jer nisu primili krštenje u doba kad su svi Sklavi bili pokršteni” iako je originalni tekst glasio: “Nazivaju se pak Paganima jer nisu primili krštenje u doba kad su svi Servi bili pokršteni”. Vitezović ovaj put izvrće tekst želeći pokazati da su Neretvani također Slaveni (tj. Hrvati), koji su, doduše, nepokršteni (Blažević, 1997.: 31-32).

Vitezović je, dakle, sklon manipulacijama u tekstu ako mu one omogućuju da učvrsti svoje teze. Mogli bismo reći da je upravo dobra argumentacija i uvjerljivost karakteristika žanra spomenice kojem pripada *Oživljena Hrvatska*. Vitezović je osobito sklon argumentirati s, već spomenutim, Ivanom Lučićem i činiti sitne preinake citirajući njegov originalni tekst. Blažević Vitezovićev odnos prema Lučiću naziva “diskurzivnim izivljavanjem”, a taj se fenomen očituje u pogrešnom navođenju, izmjenama i zamjenama ključnih riječi, ili, konačno, sastavljanju citata od nepovezanih rečenica iz različ-
tih spisa. Vitezović ovakav odnos prema Lučiću gradi iz nerazumijevanja činjenice da su politički konteksti u kojima oni djeluju potpuno različiti. Lučić piše u vrijeme ratova s Turcima pa je prirodno da do neke mjere računa i na Veneciju kao saveznika. Ipak,

¹⁴ Ako kao preteču političke znanosti prihvatimo kameralistiku, onda Vitezović ima veće izgleda da se legitimira kao protopolitolog. Kameralistika kao zakulisno savjetovanje vladara, razmišljanje onih koji imaju pristup najvišim izvorima moći (sam naziv dolazi od latinske riječi *camera*, što znači soba, u ovom slučaju carev dvor) može biti ono čemu je težio Vitezović pokušavajući postati carevim savjetnikom.

nije riječ samo o činjenici da su realno-politički odnosi u kojima djeluju dva pisca različiti, nego je i Vitezović objektivno “nižega znanstvenog statusa”¹⁵ (Blažević, 2002.: 131-133). Nije samo Lučić pretekao Vitezovića u znanstvenosti, već su zapažena djela prije njega napisali i Juraj Rattkay i Franjo Ladany. Postaje jasno da *Oživljena Hrvatska* nije znanstveni spis (iako su kriterij znanstvenosti rabili labavo ili na ondašnji način) jer sam način izlaganja i tako izloženi sadržaj upućuju na politički program koji sam spis kani oživotvoriti: oslobođenje Hrvatske od Turaka i ujedinjenje svih hrvatskih zemalja. Zanimljivost *Oživljene Hrvatske* za političku znanost ostaje u predmetu kojim se bavi, a ne toliko u načinu na koji to čini. Način na koji je taj tekst napisan zanimljiv je ponajprije zbog toga što omogućuje uvid u način na koji se nov ideološki sadržaj iznosi i kako se na taj način stvara mogućnost političke promjene.

IV.

Jedna od Vitezovićevih namjera u pisanju *Oživljene Hrvatske* jest nalaženje i definiranje granica Hrvatske. Neki su čak smatrali da je to glavni i jedini cilj koji je Vitezović postavio u *Oživljenoj Hrvatskoj*¹⁶. Obično se, u političkoj znanosti, kao jedan od nužnih elemenata pri definiranju države navode granice koje čvrsto omeđuju jedan teritorij¹⁷. Vitezović u *Oživljenoj Hrvatskoj* daje svoju viziju granica koje omeđuju Hrvatsku, viziju koju Cipek naziva “grandomanskom”¹⁸ (Cipek, 2000.: 68). I doista, Vitezović je smjestio Hrvatsku u vrlo široke granice, od Baltičkog do Crnog mora. Vitezović Hrvatsku dijeli prema Dunavu na: “dva dijela, to jest na *Sjevernu*¹⁸ i *Južnu*; potonju opet na *Bijelu* i *Crvenu*, kako je nalazimo već prije razdijeljenu¹⁹, s time što ćemo joj ispraviti međudjelnicu; *Bijelu* potom (na kojoj ćemo najviše raditi) na *Primorsku*, *Međuzemnu* i *Međuriječnu*, kako su se dosad nazivale, te na *Alpsku* – ili, drugim riječima, na

¹⁵ I Simpson se slaže s tim da je Lučić dao znanstvenu teoriju hrvatskog etnosa, a Vitezović se pak odlučio okoristiti ilirskom mitologijom preko koje je namjeravao pobuditi nacionalnu svijest i izgraditi “ilirsku arhadiju” (Bratulić, 1997.: 32).

¹⁶ Klaić tako smatra da je *Oživljena Hrvatska* napisana sa svrhom “da se zna što je Hrvatska nekad bila, dokle su joj granice dopirale”, ali Blažević tvrdi da je takvu funkciju zapravo imao spis koji je Vitezović napisao prije *Oživljene Hrvatske* pod nazivom *Responsio ad postulata illustrissimo ac excellentissimo domino, domino Aloysio Ferdinando comiti Marsiglio*. To je spis u kojem Vitezović, na Marsiglijev zahtjev, definira granice Hrvatske i Dalmacije ovaj put u mnogo manjem opsegu od granica koje su dane u *Oživljenoj Hrvatskoj* (Blažević, 1997.: 17).

¹⁷ Tako definicija države u *Uvodu u politologiju* glasi: “Država je ljudsko udruženje u kojemu se najviša vlast uspostavlja unutar danog teritorija i u kojemu najviša vlast obično posjeduje monopol nad sredstvima prisile” (Axford i dr., 2002.: 183). Slična je i definicija u *Komparativnoj vladavini i politici*: “politička zajednica koju je formiralo teritorijalno definirano stanovništvo podložno jednoj vlasti” (Hague/Harrop/Breslin, 2001.: 8).

¹⁸ Sjevernu je Hrvatsku Vitezović podijelio na Venetsku (Mletačka), Sarmatsku (Češka, Moravska, Sorabska, Rusija, Poljska, Litva) i Ugarsku, preuzimajući Hornovu podjelu Slavonske na Venetsku, Sarmatsku i Ilirsku. Vitezović je zamijenio ilirski naziv hrvatskim i od toga nastavio svoju podjelu (Blažević, 1997.: 36-37).

¹⁹ Vitezović preuzima tu podjelu od Popa Dukljanina i Andrije Dandola (Blažević, 1997.: 37).

Dalmaciju, današnju Hrvatsku, pravu Slavoniju, te Norik ili Staru Japidiju; *Crvenu*, nadalje, na *Srbiju*, *Makedoniju*, *Bugarsku* i *Odriziju*; *Sjevernu*, na poslijetku, na *Venetsku*, *Sarmatsku* i *Ugarsku*.²⁰ Posrijedi je, dakle, iscrpna podjela prema kojoj je sav teritorij sjeverno od Dunava *Sjeverna Hrvatska*, južno od Dunava *Južna*, koja se potom dijeli na *Bijelu* i *Crvenu*, s time da *Bijela* obuhvaća Primorsku, Središnju, Međuriječnu i Alpsku, a *Crvena* Srbiju, Makedoniju, Bugarsku i Odriziju (Rumunjsku).

Vitezovićeva zanimanje za granice potječe od njegova neposrednog iskustva u komisiji za utvrđivanje granica koja je 1699. godine nakon mira u Srijemskim Karlovcima imala zadaću utvrditi granice između Osmanlijskog Carstva, Mletačke Republike i Habsburške Monarhije. Ta je komisija utvrdila da su granice Hrvatske mnogo uže nego što se Vitezović nadao, a svakako mnogo uže nego što ih je on formulirao u *Oživljenoj Hrvatskoj*. Treba, međutim, imati na umu činjenicu da Vitezović ne smatra svoje granice čvrstima. On je u pet svojih spisa²¹ koji su nastali u relativno kratkom razdoblju nakon karlovačkog mira kojim je završio rat s Turcima definirao hrvatske granice na pet različitih načina. Blažević to naziva fenomenom “pet tekstova – pet (tekstualnih) Hrvatski” (Blažević, 2002.: 159). To je posve prihvatljivo za Vitezovićev koncept *Oživljene Hrvatske* budući da bi takva državna tvorevina bila formirana kao carstvo ili imperij, čija je važna karakteristika što nema čvrste granice, nego se širi u skladu s političkim okolnostima i promjenama moći. Kad su političke okolnosti bile povoljne, Vitezović je *Oživljenu Hrvatsku* širio, kad su bile nepovoljne, granice su se stezale. Takva je fluidnost granica razumljiva ako se stavi u kontekst Vitezovićeva vremena u kojem je carstvo s fluidnim granicama, a ne nacionalna država s čvrstim granicama dominantni državni oblik i forma u koju se uobličuju sve političke težnje, kao što je ova Vitezovićeva. On je sklon tome da kako to političke okolnosti zahtijevaju i on mijenja svoju koncepciju i viziju hrvatskih granica. Ne može se reći da se radi o neozbiljnosti u radu, nego o osviještenoj potrebi da se ponudi onakva koncepcija kakva će odgovarati onim političkim protagonistima koji mogu u danom trenutku učiniti najviše za Hrvatsku²².

Postavlja se pitanje što onda razgraničuju Vitezovićeve granice onako kako ih je iznio u *Oživljenoj Hrvatskoj*? Blažević odgovara da razgraničuju “područje Leopoldove jurisdikcije od jurisdikcije mletačkih duždeva i osmanlijskih sultana” (Blažević, 2002.: 141). Radi se o tome da je Vitezović legitimist, ali legitimist iz pragmatičnih razloga. On uviđa da u trenutačnoj situaciji, u kojoj je car Leopold pobjedonosno zaključio kar-

²⁰ Vitezović, 1997.: 141.

²¹ Riječ je o sljedećim spisima: *Responsio ad postulata comiti Marsiglio (Odgovor na potraživanja grofa Marsiglijia)*, *Croatia (Hrvatska)*, *Dissertatio Regni Croatiae (Rasprava o Kraljevstvu Hrvatske)*, *Croatia rediviva (Oživljena Hrvatska)*, *Regia illyriorum Croatia sive Croatia Rediviva (Kraljevska ilirska Hrvatska ili oživljena Hrvatska)*.

²² Zbog toga što su ti pozivi u pomoć redovito ostajali neuslišeni, možemo reći da je Vitezović bio utopist, a ne zbog (ili isključivo zbog) toga što su granice u *Oživljenoj Hrvatskoj* tako široke. Vitezović je u mnogome bio sličan Machiavelliju koji je također bio spreman napisati onakav spis koji bi najviše pridonio ujedinjenju Italije. Obojica su u potrazi za hipotetičkim imperativom, u potrazi za onim što je dobro za neki cilj, što pridonosi cilju. Sličan je i žanr u kojem pišu. I Machiavellijev *Vladar* i Vitezovićeva *Oživljena Hrvatska* pripadaju zajedničkom žanru “savjeta vladaru”. Njih su dvojica, također imali slične životne putove. Obojica su, naime, bili od vladara odbačeni i zaboravljeni.

lovački mir, samo car može biti od pomoći Hrvatskoj u njezinoj borbi da sačuva svoj teritorij. Bilo kakva politička oporba Leopoldu *de facto* ne postoji, hrvatska je plemićka elita bila iznimno oslabljena propašću zrinško-frankopanske urote. Nekoliko desetljeća prije toga Vitezović je, računajući upravo na tu plemićku elitu, posvetio svoje *Odiljenje sigetsko* Adamu Zrinskom. To pokazuje da je Vitezović, da bi došao do svog cilja, spreman učiniti ono što od njega zahtijevaju političke okolnosti.²³

V.

Najveći je Vitezovićev utjecaj u tome što je počeo s formuliranjem identiteta stanovništva koje živi na ovom teritoriju. Identitet koji on uspostavlja nije nacionalni identitet na način na koji se on shvaća danas, nego se kod Vitezovića radi o pronalaženju različitih ideja koje će pomoći u kasnijoj konstrukciji nacije. Ako bismo, dakle, njegovo shvaćanje zajednice htjeli kritizirati, to bi trebala više biti kritika u izvornom značenju te grčke riječi – kao procjena – a manje kao osuda. Vitezović utemeljuje etničku, prednacionalnu, osobitu kulturnu zajednicu, ali će, s druge strane, ta zajednica s pomoću njegovih otkrića postati nacionalna zajednica u modernom smislu. Pri proučavanju takvog pristupa nacionalnoj zajednici najprikladnije je okrenuti se teoriji Anthonyja Smitha, za razliku od nekih drugih teoretičara nacije. Primjerice, Ernst Gellner i Benedict Anderson pretpostavljaju industrijskom revolucijom formirano društvo, formiranje nacionalne države i nestanak velikih dinastičkih zajednica kakva je Habsburška Monarhija. Ti su događaji u Vitezovićevu doba još daleko na povijesnom obzorju te on djeluje u mnogo drukčijem političko-povijesnom kontekstu u kojem se i za samu Habsburšku Monarhiju može reći da ne predstavlja državu onako kako je danas politička znanost definira. Predvorje (nacionalne) države jest apsolutistička monarhija pa je posve razumljivo da u okviru takve zajednice i Vitezović piše svoju *Oživljenu Hrvatsku*. Zato je Andersonov ili Gellnerov pristup neprikladan za proučavanje ranonovovjekovnih autora kao što je Vitezović. Anthony Smith, pak, pokazuje da iako nacija jest moderni konstrukt, ona se ne može razviti ni iz čega, nego se razvija iz etničke zajednice. Elementi koji sačinjavaju takav identitet jesu, ponajprije²⁴, zajednički *teritorij*, zajedničko *ime* za stanovništvo koje živi na tom teritoriju, *mit o podrijetlu*, *zajednička kultura* i *zajednička povijest*. Ako ocijenimo Vitezovićev doprinos tim elementima, vidjet ćemo da je on dao svoje viđenje svakog od njih pa je, prema tome, u proučavanju nastanka hrvatske nacije upravo nezaobilazan autor. Kasniji će se “konstruktori nacije”, elita za koju Hobsbawm tvrdi da “izmišlja tradiciju”, koristiti upravo tim idejama da bi dovršili proces formiranja nacionalnog identiteta. Simpson je upravo pozivajući se na Smitha pokazala važnost *Oživljene Hrvatske*, posebice Vitezovićeva inzistiranja na zajedničkom podrijetlu, pradamovini, ilirskom “zlatnom dobu” kroz prikaz mitova i legendi (Blažević, 2002.: 134).

²³ Kad je Beč izgubio interes za borbu protiv Turaka, Vitezović je nastavio tražiti uporište za svoju političku borbu. Tako 1710. godine posvećuje jednu kratku poslanicu na ćirilici ruskom caru, nadajući se da će u njemu pronaći sigurnijeg saveznika (Blažević, 1997.: 41).

²⁴ Prema Smithu, još bi jedna od glavnih odrednica etničke zajednice bio i osjećaj solidarnosti (Županov, 1999.: 173-174).

Prvi element, teritorij koji pripada Hrvatskoj, ili pak “oživljenoj Hrvatskoj”, već je opisan. To je nesumnjivo velik prostor, ali i segmentiran tako da Hrvatska u užem poimanju može značiti samo “Bijelu Hrvatsku”. Osim što se njegovo utvrđivanje granica može čitati kao preduvjet stvaranja države, ono je također u funkciji uspostavljanja identiteta. Ako želimo doći do spoznaje identiteta sa samim sobom, moramo spoznati ono što nismo, tj. postaviti razgraničenje prema van. Drukčije rečeno: *A* je *A* između ostaloga i zbog toga što nije *B*. Tako se uspostava granica pokazuje komplementarnom s uspostavom identiteta, u ovom slučaju nacionalnog (Cipek, 2000.: 59–68).

Drugi i treći element kojima Vitezović daje svoj doprinos u “konstrukciji nacije” odnose se na podrijetlo i na ime Hrvata, koje Vitezović određuje pozivanjem na legende i povijesna svjedočanstva. Pozivajući se na Tomu Arhidakona, Vitezović koristi stara imena *Kureti* i *Koribanti* koje identificira s Hrvatima. Tako Vitezović ustvrđuje da su Hrvati na području Balkana živjeli još u Vergilijevo doba. Iz identifikacije *Kureta* i *Koribanta* s Hrvatima Vitezović može izvesti i hrvatsko ime kao prethodnik svim drugim slavenskim imenima. Vitezović ovako poistovjećuje imena *Koribant* i *Kuret* s imenom Hrvat: “Koribanti se, zapravo, tek neznatnom izmjenom slova razlikuju od imena Krovati. Ovi, kako rekosmo, sami sebe zovu Hrvati, za druge su opet Horvati, dok ih Grci nazivaju Hrobatima, Germani Korbatima, a latinski svijet Kroate, Krovati i Hrobati.”²⁵ Ipak najvažnija je legenda o Čehu, Lehu i Mehu (Rusu), trojici braće koji su podrijetlom iz Hrvatske.²⁶ Svaki od braće ustanovio je jedno slavensko kraljevstvo, Čeh je uspostavio češko, Leh poljsko, a Meh rusko kraljevstvo. Vitezović o toj legendi piše: “Hrvati, ilirsko pleme, otišli su pod braćom Čehom, Lehom i Rusom iz Međuriječne Hrvatske i svoga sjedišta, utvrde Krapina, te u predjelima sjeverno od Dunava osnovali tri vrlo napredna kraljevstva, nadjenuvši im svoja imena: to jest, Česi ili Bohemi, Lehi ili Poloni, i Rusi.”²⁷ Iz te legende, koju Vitezović preuzima od Pribojevića, Orbinija i Rattkaya, Vitezović želi pokazati da su svi Slaveni potomci upravo te trojice braće. Dolazi se pak do zaključka da su svi Slaveni hrvatskoga, tj. ilirskoga podrijetla i naseljavaju teritorij nekadašnjeg Ilirika, tj. može se reći da vrijedi formula Ilir = Slaven = Hrvat (Banac, 1996.: 10–12).

U pokušaju određivanja podrijetla Vitezović koristi i druge mitove i legende. Tako na primjer Vitezović počinje *Oživljenu Hrvatsku* legendom koju preuzima od Konstantina Porfirogeneta o dolasku Hrvata na more, o petero braće i dvije sestre: “(...) jedan njihov naraštaj, naime, petero braće: Kluka, Lobel, Kosenc, Muhlon i Hrobat, te dvije sestre Tuga i Buga, došao je predvođen ocem Porgom u Dalmaciju; našavši tamo naseљene Avare, Hrvati su nekoliko godina ratovali s njima i pobijedili: dio Avara su pobili, a preostale prisilili da im služe.”²⁸

²⁵ Vitezović, 1997.: 87.

²⁶ Za Vinka Pribojevića su trojica braće podrijetlom iz Dalmacije, a Rattkay smatra da su iz Krapine. Ovako tu legendu prenosi i Vitezović (Banac, 1996.: 10–12).

²⁷ Vitezović, 1997.: 97.

²⁸ Vitezović, 1997.: 81.

Ova legenda zapravo tvrdi da Hrvati nisu autohtoni stanovnici ovog područja, nego su doseljenici, što je u suprotnosti s legendom o Čehu, Lehu i Mehu i legendom o *Ku-retima* i *Koribantima* koje tvrde da Hrvati jesu autohtoni stanovnici Ilirika²⁹. Zašto onda Vitezović koristi i ovu legendu? Vitezoviću je legenda Konstantina Porfirogeneta korisna jer on govori o postojanju tzv. "Bijelih Hrvata" s "one strane Bavorske". Tako Vitezović dolazi do svoje interpretacije u kojoj Hrvati žive i izvan Balkana. Tako prvotna proturječnost s legendom o Čehu, Lehu i Mehu nestaje, a Vitezović čini posve originalan skok – sve Slavene proglašava Hrvatima³⁰ (Banac, 1996.: 12). Opet se pokazuje da Vitezović djeluje iz političkih, a ne znanstvenih pobuda. Vitezović, dakle, na fleksibilan način rabi različite legende imajući uvijek na umu svoj konačni cilj: "Nagomilavanje različitih teorija, kakvo, ne slučajno, zatičemo u *Oživljenoj Hrvatskoj*, pokazuje da njihova svrha nije bila pružiti relevantno znanstveno objašnjenje etnogeneze Hrvata, već prije svega dokazati genetičko, lingvističko i kulturno jedinstvo Slavena-Hrvata i, sukladno tomu, legitimnost teritorijalnog omeđivanja 'oživljene Hrvatske' etničkim granicama slavenstva. Radi postizanja tog efekta, Vitezović kombinira i iskorištava te teorije – topose na različite načine, ovisno o njihovim specifičnim uporabnim mogućnostima u argumentaciji."³¹

Vitezović pokušava spomenutim mitovima i legendama uputiti na podrijetlo Hrvata, ono što Cipek, pozivajući se na Eisenstadta i Giesena, naziva primordijalnim identitetskim kôdom. Prema primordijalnom kôdu jedna se grupa razlikuje od druge prema prirodnim i prirodno danim karakteristikama koje mogu biti socijalno konstruirane kroz razne legende i mitove³². U tvorbi primordijalnog identitetskog kôda u Hrvatskoj upravo je Vitezović ključan autor jer rabi različite neznanstvene izvore kao što su spomenute legende o podrijetlu Hrvata. Preko legende o Čehu, Lehu i Mehu Vitezović uspostavlja jedinstveno (hrvatsko) podrijetlo svih Slavena i tako slavenski identitetski kôd prebacuje u hrvatski. Preko dokazivanja podrijetla Vitezović je došao do definicije granica koja hoće obuhvatiti čitavu slavensku etničku zajednicu (Cipek, 2000.: 59-68).

Četvrto, Vitezović konstruira osnove zajedničke kulture svoje "oživljene Hrvatske", kulture koja se očituje u postojanju zajedničkog jezika, u ovom slučaju hrvatskog i u

²⁹ Simpson uočava ovu kontradikciju i tvrdi da je Vitezovićeva namjera argumentirati autohtonost Hrvata, dok Blažević, suprotno tomu, smatra da su te teorije do određene mjere komplementarne. Kureti i Koribanti su autohtoni Hrvati na području Ilirika, a Hrvati koji se doseljavaju prema Konstantinu Porfirogenetu su hrvatsko ime sačuvali i proširili (Blažević, 2002.: 143). Banac također smatra da "iznenaduje" to što je Vitezović odlučio pomiriti suprotstavljene Porfirogenetove i Arhidakonove teorije o etnogenezi Hrvata (Banac, 1996.: 12), a Cipek također smatra da je Vitezoviću više stalo do toga da pokaže da su Hrvati autohtoni stanovnici ovog područja (Cipek, 2000.: 69).

³⁰ Osim ovog razloga ta mu je teorija korisna jer dokazuje da je Dalmacija hrvatska pokrajina, a ne zaseban entitet.

³¹ Blažević, 2002.: 152.

³² Osim primordijalnog kôda Eisenstadt i Giesen identificiraju i civilni kôd što ga tvore institucije, običaji, zakoni pa pojedincu postaje moguće da samostalno optira za zajednicu i sakralni kôd što ga tvori koncepcija svetoga, bez obzira na to je li riječ o religiji ili ideologiji (Cipek, 2001.: 63).

postojanju hrvatske državnopravne tradicije, iznošenje koje se može smatrati pionirskim.³³

U iznošenju hrvatske državnopravne tradicije Vitezović daje i peti element koji tvori jednu etničku zajednicu – zajedničku povijest. Vitezović spominje niz hrvatskih kneževa i kraljeva: Ljudevita Posavskog, Braslava, Ostrivoja, Krešimira, Trpimira (Trpimirovu darovnicu), Držislava, Bornu, Mihovila i druge (Vitezović, 1997.: 95-121). Cjelokupno Vitezovićevo zanimanje za historijsko državno pravo Cipek prevodi na jezik teorije Eisenstadta i Giesena: osim što legendama i mitovima utemeljuje primordijalni identitetski kôd u Hrvata, pozivanjem na hrvatsku državnopravnu tradiciju Vitezović počinje i s formuliranjem civilnoga identitetskog kôda koji se sastoji od tradicija, zakona, institucija. Pozivajući se na povijest hrvatskih kraljeva Vitezović želi dokazati kako je Hrvatska nekoć bila slavna zemlja i kako je sada treba “oživjeti” (Cipek, 2000.: 70).

S ovako definiranim podrijetlom i državnopravnom tradicijom Hrvata postaje jasnije i Vitezovićevo shvaćanje zajednice. Budući da su svi Slaveni hrvatskoga podrijetla, a samo Hrvati imaju tradiciju državnog prava, posve je legitimno izjednačiti sve Slavene (ili Ilire, stanovnike Ilirika) s Hrvatima³⁴, i još više, nadrediti hrvatski identitet svim drugim slavenskim identitetima. Vitezović panslavensku ideju pretvara u pankroatističku iz uvjerenja da je među Slavenima upravo hrvatski jezik središnji. Tako se bit nacije očituje u jeziku, tj. vrijedi formula nacija = jezik (Cipek, 2000.: 69). Vitezović je svjestan da na tako velikom teritoriju postoji mnogo različitih jezika, ali su oni po njemu svi veoma slični, ili se pak može reći, kao što to čini Šišić, da se radi samo o različitim dijalektima istog jezika. Na ovaj način Vitezović postavlja hrvatski jezik kao dominantni u odnosu na sve druge slavenske, tj. genetičko jedinstvo izvodi iz jezičnoga (Bratulić, 1997.: 25-26).

Da je Vitezovićev pristup dao određene rezultate pokazuje i činjenica što ga je Leopold, neposredno nakon izdavanja *Oživljene Hrvatske*, pozvao da dođe kao savjetnik na dvor. Osim toga, kao dokaz njegove uspješnosti i utjecajnosti služi i činjenica što su se njegovim pristupom jeziku i nastojanjem na imenu “Ilir” često služili Ljudevit Gaj i preporoditelji za koje je on bio najutjecajniji autor, osobito u pogledu jezika, kao i činjenica da je Ante Starčević također često inzistirao upravo na državnopravnoj tradiciji, također jednom Vitezovićevu “izumu”. Upravo u tim dvjema činjenicama, utjecaju na Gaja i na Starčevića, možemo naći dovoljno razloga da Vitezovića proglasimo hrvatskim “konstruktorom nacije”, svojevrsnim utemeljiteljem (*founding father*).

³³ Iako bi se pionirska narav Vitezovićeva pozivanja na hrvatsku državnopravnu tradiciju mogla pobiti činjenicom da je prije njega isto učinio i Lučić, mislim da kod Vitezovića državnopravna tradicija ima veću ulogu.

³⁴ U Vitezovićeva doba ilirsko se ime izjednačivalo s hrvatskim, tj. rabili su se kao sinonimi (Šidak, 1972.: 1128). Vitezović nije prvi ni u izjednačivanju Ilira i Slavena, to su prije njega učinili Orbini, Rattkay i Pribojević (Blažević, 1997.: 49). Ipak bismo mogli reći da je Vitezović na tome mnogo više nastojao, a i sam je njegov rad imao više utjecaja.

VI.

Iz do sada prikazanoga možemo vidjeti da se Vitezovićevu pristupu “potkradaju” proturječja, kriva citiranja, nelogičnosti i sl. To se najviše otkriva kad se pokušava procijeniti “znanstvenost” njegova pristupa. Postavlja se pitanje na koje različiti autori daju različite odgovore – možemo li za sve “velike autore” reći da, unatoč proturječjima, posjeduju koherentni sustav, tj. tvore li iznesene misli zajedno, ako se tumače na specifičan način, smislenu misaonu cjelinu, a proturječja potom nestaju. Često se proučavanje povijesnih tekstova svodi upravo na traganje za “sustavom”, a zadaća onoga koji se bavi takvim tekstovima postaje razrješenje proturječja i otkrivanje skrivenoga. Skinner tvrdi da takav pristup proučavatelje može odvesti na krivi put pa se odbacuje banalna, ali istinita Ockhamova tvrdnja da proturječje katkad doista znači proturječje (Tully, 1989.: 41-43). U svojoj interpretaciji *Oživljene Hrvatske* nisam nastojao na razrješivanju proturječja u nadi da će se otkriti neki skriveni Vitezovićev sustav, nego sam samo uputio na moguće uzroke u tim proturječjima, uzroke koje valja tražiti prije svega u pragmatičnosti samog Vitezovića.

Težnju da se zadatak povjesničara političkih ideja definira kao razrješenje prividnih proturječja na sada već slavan način, obranio je Leo Strauss. On smatra da je zadaća inovativnog autora, budući da je svaka nova ideja uvijek u antagonističkom odnosu s vladajućim moralnim i političkim poretom, da svoje ideje, potencijalno opasne za društvo, iznese “između redaka”. Kad bi svoje ideje iznio izravno, doveo bi vlastiti život u pitanje – mogao bi postati žrtvom progona. Da bi sačuvao svoj život, a svejedno iznio svoje ideje, takav inovativni autor mora svoje subverzivne poruke iznijeti tako da ih prikrije prividnim proturječjima, netočnim citatima, koristeći mnogo nevažnih detalja kako bi odvuкао pozornost onim čitateljima koji nisu razboriti ili “ne zaslužuju povjerenje” (a takvi su redovito cenzori). Uvijek će, međutim, biti dovoljno onih koji zaslužuju povjerenje kako bi se autorova subverzivna ideja shvatila i proširila među “prosvijećenima” i “mudrima”. Ovakav je pristup osobito koristan u doba progona, a budući da je filozofija u trajnoj opoziciji u odnosu na postojeći poredak, ovom se tehnikom pisanja “između redaka” može pristupiti uvijek (Strauss, 2003.: 22-33). Vitezović je zacijelo bio upoznan s opasnostima kojima se izlaže pišući svoju *Oživljenu Hrvatsku*, posebice zato što je znao da je Juraj Križanić, pokušavajući svoje političke ideje provesti u djelo, postao žrtvom progona. Međutim, ne mislim da se Vitezovićevu djelu može pristupiti “ezoteričnim čitanjem”. Čini mi se da bi bolje rezultate dao konvencionalniji pristup. I sam Strauss preporučuje da se njegov pristup prihvati samo onda kad daje bolje rezultate nego uobičajenije metode.³⁵

³⁵ Taj je kriterij za Skinnera dvojbena – što znači bolji rezultat? Osim toga, Skinner kritizira Straussa jer je svaki pokušaj čitanja “između redaka” zaštićen od kritike. Naime, kritičaru se jednostavno može reći da nije “čitatelj od povjerenja”. Za Skinnera je, nadalje, dvojbena Straussova temeljna teza da biti originalan znači biti subverzivan. Mogli bismo, dakako, i postaviti pitanje o kriteriju po kojem se određuje “doba progona” (Tully, 1989.: 42-43).

VII.

U zaključku možemo reći da politička znanost može “baštiniti” Vitezovića budući da kod njega možemo pronaći jedan program stvaranja nacionalnog identiteta iako on sebe, dakako, nije morao vidjeti kao “konstruktora nacije”. Posve je moguće, kao što Skinner upozorava, da spis dobije vrijednost na koju sam autor nije računao. Vitezovićev je doprinos kasnije bio vrlo utjecajan, dapače njegove su ideje bile upravo ključne za kasniji politički život Hrvata.³⁶

Vitezoviću treba prepustiti pravo na vlastiti povijesni obzor – ne treba mu suditi s predodređenim pojmovima kao što su država, nacija ili znanost. Kako Skinner i Collingwood predlažu, povijest političkih ideja ne treba proučavati kao povijest proučavanja uvijek istih problema u kojoj se postavljaju uvijek ista pitanja, nego kao povijest u kojoj se nisu promijenili samo odgovori, nego su se promijenila i pitanja. Pitanja koja su stajala pred Vitezovićem različita su od onih koja stoje pred nama, pa je on i dao odgovore različite od onih koje bi sadašnji autori mogli dati. Vitezovićev je rad u skladu s političkim i misaonim trendovima toga doba.³⁷ Međutim, *Oživljena Hrvatska* je i više od toga, ona predstavlja i inovaciju – Vitezović u njoj daje ideje ili alate kojima će se kasniji “konstruktori nacije” koristiti u svom političkom pisanju i djelovanju. Jasno je da su oni Vitezovićeve ideje razumjeli i ponešto drukčije od njega samog pa komuniciranje između njih uvijek uključuje jedan element “prijevoda”. Na takvu je interpretaciju osuđen svaki ideolog-inovator, a jedini način da od takve interpretacije sačuva svoje djelo jest da, kako Pocock šaljivo preporučuje, svoje spise spali na samrtnoj postelji (Pocock, 1989.: 24). Jasno je da bi u tom slučaju izgubili mnogo kao znanstvenici, a i sam tijek povijesti vjerojatno bi bio drukčiji.

Politička znanost može, dakle, od proučavanja pisaca iz prošlosti imati samo koristi. Ona, međutim, u “baštinjenju” tih autora ne bi smjela u potpunosti “svojatati” njihove ideje jer bi izgubila mogućnost vrijednog dijaloga s drugim znanstvenim disciplinama. Politička znanost može samo izgubiti ako bude inzistirala na “ograđivanju” svoga predmeta proučavanja kako ga ne bi uzurpirale druge discipline – a to se odnosi i na proučavanje problema kao što je identitet, onaj nacionalni ili identitet uopće. James Tully, politolog koji je uredio knjigu u kojoj se objavljuju Skinnerovi metodološki radovi, za samog Skinnera kaže da se njegova znanstvena relevantnost može objasniti, kao i Foucaultova, upravo zanemarivanjem znanstvene podjele rada. Mislim da je takav

³⁶ Iako je upitno koliki je Vitezovićev utjecaj bio na njegove suvremenike, jasno je da je bio uzor Anti Starčeviću i Eugenu Kvaterniku, a posebice Ljudevitu Gaju koji od njega preuzimaju ideju hrvatske državno-pravne tradicije. Gaj nije preuzeo od Vitezovića samo politički program formiranja nacionalne svijesti, nego je preuzeo i temelje svoje jezične reforme koja se temeljila na češkom jeziku. Blažević Vitezovićevu ideologiju naziva “protonacionalnom” jer izrazito utjecala na narodni preporod u Hrvatskoj koji je u punom smislu formulirao nacionalnu ideologiju (Blažević, 2002.: 138).

³⁷ U Srbiji Vitezović ima svojevrsnog pandana u liku Đorđa Brankovića, koji je na sličan način ilirsko ime poistovjetio sa srpskim te smatrao da tim prostranim teritorijem paralelno s carom Leopoldom treba vladati srpski despot, čiju bi ulogu preuzeo on sam. Za razliku od Vitezovića, Branković je poduzeo konkretne korake kako bi to ostvario, pa je podigao (neuspjelu) bunu u Srbiji, Erdelju i Vlaškoj nakon čega je odveden u Beč gdje je boravio u kućnom pritvoru u gostionici u koju je često zalazio i Vitezović (Blažević, 2002.: 181-183).

put – interdisciplinarnost – nužan kad je posrijedi povijest političkih ideja, a preporučljiv je i inače.

Literatura

- Anderson, Benedict, 1990.: *Nacija: Zamišljena zajednica*, Školska knjiga, Zagreb
- Axford, Barrie/ Browning, Gary K./ Huggins, Richard/ Rosamond, Ben/ Turner, John/ Grant, Alan, 2002.: *Uvod u politologiju*, Politička kultura, Zagreb
- Banac, Ivo, 1996.: *Uskrsnula Hrvatska Pavla Rittera Vitezovića*, *Kolo*, (2)
- Blažević, Zrinka, 1997.: *Croatia Rediviva* Pavla Rittera Vitezovića u suvremenom europskom kontekstu, u: Vitezović, Pavao Ritter, *Oživljena Hrvatska*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
- Blažević, Zrinka, 2002.: *Vitezovićeva Hrvatska između stvarnosti i utopije. Ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića*, Barbat, Zagreb
- Bratulić, Josip, 1997.: *Oživljena Hrvatska* u obzoru djela Pavla Rittera Vitezovića, u: Vitezović, Pavao Ritter, *Oživljena Hrvatska*, Golden Marketing, Zagreb
- Cipek, Tihomir, 2000.: *Oblikovanje hrvatskog nacionalnog identiteta. Primordijalni identitetski kôd u ranoj hrvatskoj političkoj misli*, u: Fleck, Hans-Georg/ Graovac, Igor (ur.), *Dijalog povjesničara i istoričara*, Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb
- Collingwood, Robin, 1986.: *Ideja istorije*, Svjetlost, Sarajevo
- Gellner, Ernst, 1998.: *Nacije i nacionalizam*, Politička kultura, Zagreb
- Hague, Rod/ Martin, Harrop/ Breslin, Shaun, 2001.: *Komparativna vladavina i politika*, Politička misao, Zagreb
- Kursar, Tonči, 2003.: *Politička znanost u Hrvatskoj iz perpektive povijesti discipline: povodom objavljivanja prvih studija discipline*, *Politička misao*, (40) 1: 122-135
- Pocock, John, 1989.: *Politics, Language & Time*, University of Chicago Press, Chicago
- Smith, Anthony, 2003.: *Nacionalizam i modernizam – kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, Politička misao, Zagreb
- Strauss, Leo, 2003.: *Progoni i umijeće pisanja*, Disput, Zagreb
- Šidak, Jaroslav, 1972.: *Počeci političke misli u Hrvata – J. Križanić i P. Ritter Vitezović*, *Naše teme*, (7-8)
- Tully, James (ur.), 1989.: *Meaning & Context – Quentin Skinner and His Critics*, Princeton University Press, Princeton
- Vitezović, Pavao Ritter, 1997.: *Oživljena Hrvatska*, Golden Marketing, Zagreb
- Vitezović, Pavao Ritter, 1997.: *Oživljena Hrvatska*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
- Županov, Josip, 1999.: *Etničnost i kultura: politička mobilizacija i opstanak*, u: Čačić-Kumpes, Jadranka (ur.), *Kultura, etničnost, identitet*, Jesenski i Turk, Zagreb

Marko Grdešić

*PAVAO RITTER VITEZOVIĆ, NATIONAL IDENTITY AND POLITICAL
SCIENCE*

Summary

Using Quentin Skinner's and John Pocock's methodological guidelines, the author argues that the topic of the text by Pavao Ritter Vitezović, *Oživljena Hrvatska /The Revived Croatia/* is – identity. The text establishes ethnic identity, and at the same time provides the “tools” for the future “constructors of the nation” in their creation of the national identity. Because of this, the author suggests that Pavao Ritter Vitezović, due to the subject he covered – identity – should be considered as part of the Croatian political science tradition.

Key words: identity, national identity, nation, national state, political science, Pavao Ritter Vitezović

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10 000
Zagreb. *E-mail:* grdesic@yahoo.com